

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)
Volume 4 Issue 4, p. 373-384, November 2012

Birinci Dünya Savaşı'nda Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Sağlık Alanındaki Faaliyetleri

The Medical Activities of the Red Crescent Society during World War I

Yrd. Doç. Dr. Cemal SEZER
Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Öz

Bu makale Osmanlı Devleti'nin de dahil olduğu Birinci Dünya Savaşı yıllarında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin faaliyetlerini incelemektedir. Cemiyet tarafından yaralı ve hasta askerlere hizmet amacıyla açılan hastane ve nekahethâne gibi sağlık kurumları gerektiğinde sivillere de hizmet vermişlerdir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti I. Dünya Savaşı sırasında görülen ölüm, yaralanma, açlık ve bulaşıcı hastalıklara karşı hem ordu hem de sivillere yardımcı olarak çekilen sıkıntıları azaltmaya çalışmıştır. Gerek cephede gerekse cephe arkasında Hilâl-i Ahmer yetkililerinin o zor şartlar altında sergilemiş oldukları davranışlar takdire şayandır.

Anahtar Kelimeler: Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Hastane, Nekahethâne, Bulaşıcı Hastalıklar.

Abstract

This article covers the activities of the Red Crescent Society in the Ottoman Empire during World War I. The society opened hospitals and convalescent hospital to serve wounded and sick soldiers but they also served civilians in case of a need. The Red Crescent Society aimed to help the military and the civilians to prevent deaths caused by the spread of epidemics and famine and cure the injuries and ease pain and suffering. The activities displayed by the authorities of Red Crescent under the dire circumstances were very praiseworthy.

Key Words: Red Crescent Society, Hospital, Convalescent Hospital, Epidemics

Giriş

22 Ağustos 1864 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ne kadar, özellikle savaşlarda yaralanan askerlerle ölenlerin defnedilmesi ve esirler hakkında milletlerarası hiçbir karar yoktu. Cenevre Sözleşmesi'nde savaşan devletlerin kuracakları can kurtarma teşkilatı, hastaneler, sağlık personeli ve gönüllü hemşirelerin durumlarıyla sivil halk ve yaralılara yapılacak yardımlarla ilgili hükümler vardı. Cenevre'de toplanan uluslararası konferansta imzalanan antlaşmayı, 5 Temmuz 1865 tarihinde kabul eden Osmanlı Devleti, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Salib-i Ahmer (Kızılhaç) sembolünün yerine Hilâl-i Ahmer (Kızılay) sembolünü kullanacağını bildirdi. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti; Mecrûhîn ve Zuafâyı Askeriyeye

İmdâd ve Yardım Cemiyeti Osmanîye'nin Hilâl-i Ahmer'e dönüştürülmesiyle 14 Nisan 1877'de kuruldu¹. Cemiyet, bu savaşta büyük gayretler gösterdi. Yardım amacıyla toplanılan 72.583 liranın 61.000 lirasını savaş sırasında harcadı. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı'ndan sonra 1911'de İtalyanlarla yapılan Trablusgarp Savaşı'na kadar faaliyet bakımından bir durgunluk içerisine girdi. Yalnız 1897 yılında Yunanlılarla yapılan savaşta iki hastane gemisiyle yaralı askerleri taşıdı². Trablusgarp ve Balkan savaşlarında da etkin bir şekilde görev aldı. Trablugarb'a gönderilen üç ayrı sağlık heyeti, buradaki hasta ve yaralılara yardım etti³. Bu üç heyet Trablusgarp'taki görevleri boyunca 3.000'den fazla hasta ve yaralı tedavi etmiştir. I. Heyet: 347 yaralı, 156 hasta; II. Heyet: 575 yaralı, 212 hasta; III. Heyet: 1.718 yaralı ve hastadır. Yalnız bu sayılar sadece kayıtlı olanlara aittir. Yaralılar arasında ölüm oranı yaklaşık yüzde 4'tü. Cemiyet'in genel masraflarının miktarı ise 20.000 lira civarındaydı⁴. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Balkan savaşlarında orduya, hasta ve yaralı askerlerle esir ve muhacirlere yardımda bulunarak savaşın ağır sonuçlarını hafifletmeye çalıştı⁵. Balkan savaşları sırasında 36.772'den fazla hasta ve yaralıya bakmıştır. Hastane kayıtlarının düşman eline geçmesinden dolayı İşkodra, Yanya, Edirne, Üsküp ve diğer bazı hastanelerde ne kadar hasta ve yaralı tedavi edildiğini öğrenmek mümkün olmamıştır⁶.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin amaçları arasında ordu sağlık teşkilatına yardım ilkesi önemli bir yere sahipti. Bununla ilgili nizamnâmede şöyle belirtilmişti⁷: “*Cemiyet'in maksadı, bilcümle vesaiti ile vakt-i harbde ordulardaki hasta ve yaralıların tahfif-i ızdıraplarına ve*

¹ *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası*, C. 1, S. 1, (İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık,1337), 17; Mesut Çapa, *Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1915-1925)*, (Ankara: Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, 2010), 9-10; Muzaffer Tepekaya ve Leyla Kaplan, “Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezinin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 2003, 149. 1859 yılında Fransız ve İtalyan kuvvetlerinin Avusturya ordularına yenilgisi ile biten savaşın kanlı çarpışmalarını Solferino'da savaş alanında bizzat izleyen Jean Henry Dunant adlı bir İsviçrelinin 1862 yılında yayınladığı “*Bir Solferino Hatırası*” adlı eserinde, hasta ve yaralı askerlere yardımda bulunmanın bir insanlık borcu olduğu fikri kabul edilmeye başlandı. 1863'te Cenevre Halk İdaresi Derneği Başkanı Gustave Moynier'in öncülüğünde İsviçre Federal Konseyi'nin çağrısıyla askeri yaralılara yardım derneği kurmak amacıyla Cenevre'de kurulan 5 kişilik komisyon, Kızıllaç'ın temelini attı. Bu komisyonun teşebbüsüyle Ekim 1863'te Cenevre'de gayri resmi bir toplantı yapıldı. İlk toplantısında “*Uluslararası Komite*” adını alan bu komite, orduların sağlık işlerine yardım etmek üzere gönüllü hastabakıcı heyeti teşkiline ve sonra uzmanlar ile devlet temsilcilerinden oluşacak bir konferans toplanması kararını aldı. Kısa bir süre sonra 26-29 Ekim 1863'te Cenevre'de devam eden konferansa Avrupa'dan 16 devlet 36 temsilci gönderdi. 1863 yılı kararlarına resmi bir şekil vermek amacıyla 8 Ağustos 1864'te Cenevre'de, 16 devletin katılımıyla bir kongre düzenlendi. Kongre sonunda, delegelerin ortak kararıyla Cenevre Sözleşmesi imzalandı. Bkz. Çapa, Age, 9-10; Seçil Karal Akgün ve Murat Uluğtekin, *Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a*, C. 1, (Ankara: Beyda Basımevi, 2000), 7-10.

² *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası*, 17.

³ Çapa, Age, 15.

⁴ Akgün ve Uluğtekin, Age, 92. Cemiyet'in Trablusgarp Savaşı boyunca yaptığı yardımlarla ilgili geniş bilgi için bkz. Akgün ve Uluğtekin, Age, 47-96.

⁵ Çapa, Age, 15.

⁶ Mesut Çapa, “Balkan Savaşı'nda Kızılay (Osmanlı Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 1, (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1990), 96. Balkan savaşlarına ilişkin yapılan yardımlarla alakalı geniş bilgi için bkz. Çapa, Agm, 91-104.

⁷ Çapa, Age, 81; Akgün ve Uluğtekin, Age, 227-228.

tedavilerine muâvenet etmekten ibaret bulunmasına nazaran Cemiyete, asker-i berrîye ve bahriyye hey'at-ı sıhhiyesinin yardımcısı demek olur"... "Cemiyet mecrûhîni nâkil ve tedavi etmek için sa'y dairesinde mevâki'-i harbiyyede berren seyyar hastaneler ile sefer hastaneleri ve hey'ât-ı muâveneler ve sıhhiye trenleri ve bahren dahi nakliye ve hastane gemileri ihzar ve tedârik eder."

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, ordu sağlık teşkilatının çalışmalarına yardımcı olmak üzere cephe gerisinde hastane ve nekahethâneler⁸ açtı; seyyar heyetler gönderdi. Askeri harekâtın seyrine bağlı olarak ordunun yer değiştirmesiyle, Hilâl-i Ahmer sağlık heyetleri ve hastaneleri de başka yerlere nakledildi. Sağlık heyetleri merkeze bağlı olmakla beraber, orduyla işbirliği ve uyum halinde çalışmak zorundaydı. Nitekim Hilâl-i Ahmer hastaneleri ile ilgili talimatnamede; "Hilâl-i Ahmer hastanelerinin vazîfeten ve fennen hüsnü cereyanı ancak, Cemiyet'in murahhası yahud memurîn-i sıhhiye-i askeriye yahud fırka sertabibleri arasında fikren ittîfâk ve ittihâd vücûduna vabeste olduğundan, bu hususta riâyet ile hastanelerimiz sertabibleri vazîfe cihetiyle fırka sertabibleriyle müzâkerede bulunmağa ve onların re'ylerinden istifâde etmeğe mecburdurlar." deniliyordu⁹.

1. Hastanelerin Kurulması

Savaşlarda ihtiyaç duyulan sağlık kurumların başında şüphesiz hastaneler gelmektedir. Özellikle hasta ve yaralı askerlerin hemen tedavi edilip, yeniden görevlerinin başına dönmesi açısından önemli olduğu gibi nicelik olarak verilecek kayıpların yönetim, asker ve halk nazarında motivasyon bakımından yaratacağı tahribatta gözardı edilmemelidir. Fakat herşeyden önce insan hayatı söz konusudur. Dolayısıyla bu gibi nedenlerden dolayı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin cephelerde ve cephe arkalarında büyük bir gayretle faaliyetlerde bulunduğunu görüyoruz.

Osmanlı ordusunun Kafkas Cephesi'nde Ruslara karşı yaptığı taarruz harekâtı sırasında hasta ve yaralı askerler için Dr. Mehmet Emin Bey'in¹⁰ riyasetinde Erzurum'da 500 yataklı bir hastane açıldı. Ordunun ilerlemesiyle ihtiyaç üzerine Hasankale'de bir hastane daha açılmışsa da cephelerde alınan yenilgi üzerine ordunun geri çekilmesiyle fazla faaliyet gösteremedi. Dr. Mehmet Emin Bey'den sonra Erzurum'daki hastaneye Dr. Server Kamil Bey geçti ve onun başında olduğu hastane Kasım 1915 tarihine kadar çalıştı. Hastane, Erzurum'da baş gösteren koleraya karşı mücadele etti. Ordunun ileri harekâtı üzerine Erzurum'daki hastanenin içindeki teçhizatların bir kısmı Erzincan'a gönderilerek burada da Hilâl-i Ahmer'e

⁸ Osmanlı Devleti'nde nekahethâneler, hastane olmayıp, hastalık veya yorgunluk sonucu zayıf düşmüş kişilerin, eski kuvvetlerini kazanmaları ve beden terbiyesi amacıyla açılmış kurumlardır. Bkz. *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918*, C. 8, (Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, 2008), 112.

⁹ Çapa, Age, 81.

¹⁰ İstanbul'u Anadolu'ya bağlayan tren yolu hattı asker nakliyatı yüzünden dolu olduğu için heyetin İstanbul- Trabzon deniz yolunu seçmesi daha uygun görünüyordu. Hilâl-i Ahmer'in Milletlerarası Salîb-i Ahmer Cemiyeti'ne müracaat ederek bu konuda Rusya'nın iznini almasından sonra Dr. Mehmet Emin Bey riyasetindeki otuz kişilik heyet Gülnihal vapuruyla Trabzon'a geldi. Buradan da Erzurum'a geçti. Bkz. Çapa, Age, 82.

bağlı bir hastanenin açılması sağlandı¹¹. Erzincan'daki hastane Haziran 1916 tarihine kadar hizmet verdi. Yine ordunun çekilmesiyle bu sefer Sivas'ta Mart 1918 tarihine kadar hizmet verecek olan bir hastane kuruldu. Sivas'taki hastane sağlık faaliyetlerinin yanı sıra ordu tarafından toplanılan dul ve yetimlere iâşe ve elbise yardımında bulundu. Bunlardan başka Hilâl-i Ahmer heyeti Samsun'da bir hastane açarak Bafra'dan Trabzon'a kadarki tüm sahil boyunca görülen sıtmaya karşı mücadele etti¹². Bu hastanelerde Eylül 1914- 1918 tarihleri arasında toplam 8.988 hasta ve yaralı tedavi edildi. Ayrıca askeriyenin kolera, çiçek aşısı ihtiyacı giderilmeye çalışıldı¹³.

Çanakkale muharebelerinin şiddetini arttırdığı bir dönemde yaralı asker sayısının artması ve o bölgedeki hastanelerin yetersiz kalması üzerine Cemiyetçe, İstanbul'da hastaneler kuruldu ve buraya vapurlar vasıtasıyla yaralı askerler taşındı. Beyoğlu, Galata, Darüşşafaka hastanelerinden başka Kadırga Veladethânesi, Cağaloğlu Kız Sultanlığı, Tıp Fakültesi (Darülfunûn) ve Taksim'de bulunan Zapyon Mektebi Hilâl-i Ahmer hastanelerine dönüştü. Bu doğrultuda Tıp Fakültesi 1.700, Beyoğlu 1.500, Galata 500, Taksim 500, Cağaloğlu 500, Kadırga 250 ve Darüşşafaka 500 olmak üzere toplam 5.500 yataklı 7 hastane faaliyet gösterdi. Bu hastanelerden Tıp Fakültesi 17, Beyoğlu 16, Taksim 12, Galata 7, Cağaloğlu 6, Kadırga 10 ve Darüşşafaka 10 ay faaliyet yürüttü. Buralarda toplam 19.443 yaralıya bakıldı¹⁴. Ayrıca Cemiyet, Üsküdar ve Fatih'te doktor ve personelini kendisinin sağladığı iki dispanser açtı. Bu dispanserlerde halk, doktorlara muayene oldu, onların yazdıkları reçetelerdeki ilaçlar da Aksaray ve Fatih'teki eczanelerden Hilâl-i Ahmer hesabına ücretsiz olarak sağlandı. Evden çıkamayacak durumdaki hastalara ise doktor gönderildi¹⁵.

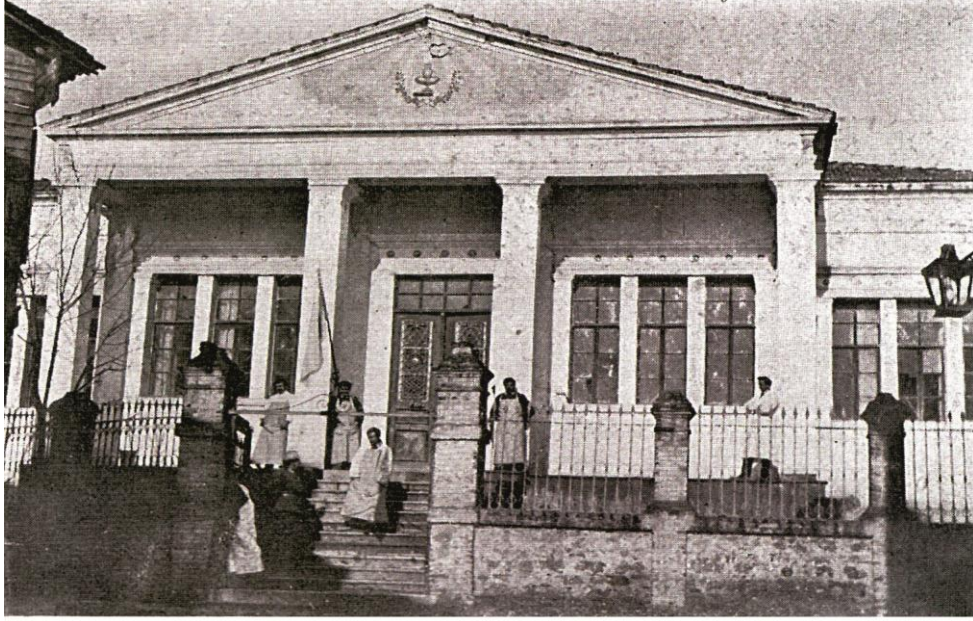
¹¹1335: 1919 Senesinde Münâkid Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umumîyyesi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Aid Merkez-i Umumî Raporu, (İstanbul: Matbaa-i Orhaniye, 1335), 5; Akgün ve Uluğtekin, Age, 204.

¹²Rapor, 6.

¹³Rapor, 7.

¹⁴Rapor, 9-10.

¹⁵Akgün ve Uluğtekin, Age, 202-203.

کلیبولیہ احمدیہ ہسپتال

Resim I: Gelibolu Hilâl-i Ahmer Hastanesi¹⁶

Çanakkale Cephesi'ndeki çarpışmaların devam etmesi ve İstanbul'da açılan hastanelerin yetersiz kalması üzerine Cemiyet buralarda da hastaneler kurdu. İlk olarak 200 yataklı bir hastane Gelibolu'da açıldı. Burası düşman uçaklarının yoğun bombardımanı altında hizmet etti. Fakat fazla dayanamayıp askeri yetkililerin de uygun görmesiyle Şarköy'e taşındı. Şarköy'de yatak kapasitesi 300'e çıkarıldı. Daha sonra buradan da Tekirdağ'a taşındı ve 8 ay süren faaliyetleri boyunca 1.000'i geçen ağır yaralıya baktı¹⁷.

Savaşın ikinci yılının ortalarında ve en uzak cephe olan Medine-i Münevver'de Dr. Galip Ata Bey'in riyasetinde 400 yataklı bir hastane açıldı. İstanbul'a oldukça uzak olan bir yerde hastanenin açılması kolay olmamasına¹⁸ rağmen hastane 2 ay sonra faaliyete geçti. Açıldığı ilk gün sayıları 500'ü geçen hasta kabul etti¹⁹. Ayrıca İskorbut²⁰ hastalığına yakalanan askerler Darüssürûr binasında açılan Medine Hilâl-i Ahmer Hastanesi'nde tedavi gördü²¹.

Yaralanan askerlere erken müdahalede bulunabilmek ve tedavilerini yapabilmek için cepheye yakın olmak gerekiyordu. Bu doğrultuda Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, seyyar hastaneler açtı. Bu seyyar hastaneler ordunun ilerlemesine ve gerilemesine göre yer değiştirdi.

¹⁶ *Son Devir Osmanlı Hastaneleri*, Ed. Ömer Faruk Yılmaz, (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008), 195.

¹⁷ *Rapor*, 10-11.

¹⁸ Toros ve Amonos tünellerinin tamamlanmamış bir halde olması ve İstanbul'a 3.000 km'den fazla uzak bir yere İstanbul'daki Hilâl-i Ahmer depolarından ihtiyaçların gönderilmesi oldukça zordu. Bkz. *Rapor*, 12.

¹⁹ *Rapor*, 12.

²⁰ C vitamini eksikliğinden ileri gelir. Halsizlik, zayıflık, diş etlerinde iltihaplanma gibi belirtileri olan bir hastalıktır.

²¹ *Rapor*, 12; Çapa, Age, 89.

Dördüncü Ordu'nun bölgesinde sağlık hizmetleri vermek amacıyla Dr. Ömer Neşet Bey'in riyasetindeki heyet, 22 Ekim 1914 tarihinde yola çıktı ve 15 Aralık'ta bölgeye vardı. Heyetin Kudüs'te açtığı seyyar hastane, 3 Ekim 1915 tarihine kadar faaliyet gösterdi. Özellikle göz hastalıklarında Kudüs'teki seyyar hastane önemli başarılar elde etti. Yine ihtiyaç üzerine 10 Temmuz 1916 tarihinde Sina çölünde Hafiretül-avce isimli yerde hastane açıldı. Bu hastane her türlü sıhhi ve cerrahi araç-gereçlerle donatıldı. Ayrıca elektrik sağlanarak geceleri de hizmet verilmesi sağlandı. Öyle ki bu hastane kalitesi ve hizmetiyle düşman komutanların dikkatini çekti. Bunlardan başka Filistin'de trenlerin ilk hareket noktasını teşkil eden Vadi-i Sarar'da 300 yataklı bir seyyar hastane açıldı. Hastanenin faaliyetlerini Avusturyalı subay bir ay süreyle burada kalarak yakından gördü ve olumlu bir rapor yazdı²². Suriye vilayeti sınırları içerisinde yer alan Dera'da bir seyyar hastane daha faaliyete geçti. Yalnız bu hastane 1918'de Şam'a taşındı. Şam'a giren İngiliz ve Fransız askeri yetkilileri buradaki Hilâl-i Ahmer heyetinin başarılarını takdir etti. Bu heyet aynı zamanda düşman idaresinde de olsa esir düşen Osmanlı askerlerine gücü nispetinde tedavi etti ve onlara temiz çamaşırlar verdi²³. İngiliz Kumandanlığı tarafından görevine son verilen bu heyet, Şam'dan Beyrut'a oradan da vapurla İzmir'e geldi²⁴.

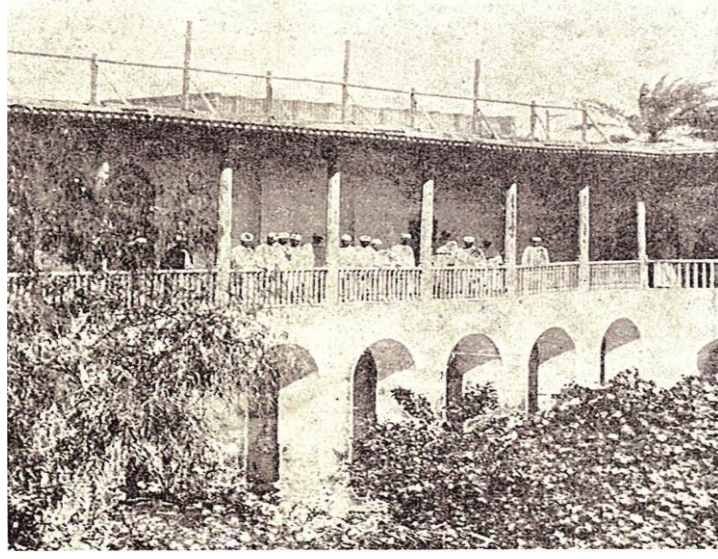
Heyetin Kudüs'te kurduğu Bulaşıcı Hastalıklar Hastanesi'nde 1.549, Kudüs Mecrûhîn Hastanesi'nde 702, Vadi-i Sarar Mecrûhîn Hastanesi'nde 3.347, Şam Mecrûhîn Hastanesi'nde 296, Umman Hastanesi'nde 128, Dera Hastanesi'nde 371, Şam Üsera Zabitan Hastanesi'nde 110 hasta ve yaralı tedavi edildi. Ayrıca askeriye den iâşelerinin karşılanması suretiyle Kudüs'te İkinci Menzil Hastanesi'nde 6.699 hasta ve yaralıya bakıldı. Vadi-i Sarar'da savaşın ilk zamanlarında 30.029 yaralıya bakıldıktan sonra yaralılar Kudüs, Nasıra ve Şam'a gönderildi²⁵.

²² Kasım 1917'den itibaren Dördüncü Ordu'nun geri çekilmesiyle birlikte Hilâl-i Ahmer hastaneleri düşman taaruzlarıyla karşı karşıya kaldı. Yaklaşmakta olan İngiliz kuvvetlerinin eline esir düşmemeğe çalışan Hilâl-i Ahmer yetkilileri, nakletmeye imkân bulamadığı hasta ve yaralılara bakacak kadar memur bırakarak Vadi-i Sarar'dan ayrıldı. Eşya ve malzemelerin bir çoğuda burada kaldı. Ayrıca geriye sevk edilen eşyanın bir kısmı da İngiliz savaş uçaklarının attığı bombalarla yandı. İngiliz filoları, Hilâl-i Ahmer yetkililerinin 14 Kasım 1917 tarihinde Vadi-i Sarar'dan ayrılmasına kadar geçen süre içinde her gün dört defa hastaneyi bombaladı. 10 Kasım'daki taaruzda hastanedekilerden dört kişi öldü, yirmi kişi de yaralandı. Bkz. Çapa, Age, 86-87.

²³ Rapor, 14-15.

²⁴ Rapor, 16.

²⁵ Rapor, 16.

Resim II: Bağdat Hilâl-i Ahmer Hastanesi²⁶

Hilâl-i Ahmer'in Bağdat ve Musul şubeleri de faaliyetlerde bulunuyordu. Irak'ta savaş başladığı zaman Dr. Sami Bey'in riyasetinde harekete geçen Bağdat Hilâl-i Ahmer şubesi ilk olarak sivillere hizmet veren Bağdat Hastanesi'nin idaresini üstlendi. Dicle Nehri'nde sallar ve kayıklar içinde iki seyyar hastane kurdu. 150 yataklı başka bir hastane de ordu emrine verdi. Mart 1918'de Bağdat'ın İngilizlerin eline geçmesine kadar 20.000 hasta ve yaralı tedavi edildi. Bağdat'ın boşaltılması sırasında malzemelerin çoğu bırakıldı. Musul şubesi de 500 yataklı bir hastane açarak, Bağdat şubesinden aldığı eşyalarla, orduya ve halka yardımda bulundu²⁷. Ayrıca Musul şubesi, İstanbul'daki Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne 30 Ekim 1917 tarihinde gönderdiği yazıda, şiddetle ihtiyaç duyulan ilaçların bir an evvel gönderilmesini istedi. Merkez ise elindekilerin hızlı bir şekilde yollanacağını 19 Şubat 1918 tarihli cevabı yazısında belirtti²⁸.

Hilâl-i Ahmer'in kurmuş olduğu hastanelerde günlük yemek istihkakı 3 dereceli idi. I. derecedekilere 500 gram süt veya 320 gram yoğurt olmak üzere toplam 2 kilo süt ya da 1.280 gram yoğurt; II. derecedekilere sabah bir çorba, öğle bir lapa ya da iki veya üç ezme, akşam da bir çorba veriliyordu. Günlük ekmek istihkakı 200 gramdı. III. derecedekiler için ise, sabahları bir çorba verilimekte olup öğle ve akşamları ise şöyleydi: 666 gram ekmek, 300 gram et, 20 gram yağ (5 gramı çorba içindi.), 15 gram tuz, 125 gram pirinç veya bulgur (sabah çorbası dâhildi.), 125 gram makarna, 125 gram nohut, fasulye, mercimek gibi kuru sebze, 300 gram patates, 25 gram kuru bamyaya, 300 gram ıspanak veya semizotu, 250 gram bakla veya kabak veriliyordu. Enginar, patlıcan gibi sebzeler hastaya yetecek kadar ve adet ile veriliyordu. Bu miktarlar baştabip ve hastane idare memuru tarafından önceden belirleniyordu. Ayrıca hastalara tatlı olarak haftada iki defa muhallebi, sütlaç veya hoşaftan biri sağlanıyordu. Ara sıra yoğurt veya helva da menüler arasında yer alıyordu. Bunun yanı sıra Baştabipin izniyle 1. derecedekilere 150 gram francalı, 2. derecedekilere gerekli durumlarda 500 gram süt, 300 gram yoğurt, muhallebi, sütlaç, 2 yumurta, 150 gram külbastı, 3. derecedekilere ise 4 adet

²⁶ *Son Devir Osmanlı Hastaneleri*, 237.

²⁷ Çapa, Age, 90.

²⁸ KA (Kızılay Arşivi), nr. 868/1.

yumurtaya kadar tanzim ediliyordu²⁹. Yalnız savaş şartları nedeniyle Hilâl-i Ahmer hastanelerinde hastalara verilen yemek istihkakının değişikliğe uğrayabileceği unutulmamalıdır.

Savaşta yaralıların hızla İstanbul'daki hastanelere nakli için vapurlardan yararlanıldı ve bu doğrultuda organizasyonu Hilâl-i Ahmer Cemiyeti düzenledi. Nitekim seferberlik kararının alınmasıyla birlikte Karadeniz ve Marmara'dan yaralı asker nakli için Seyr-i Sefâin idaresinden Edremit ve Gülnihal vapurları Hilâl-i Ahmer'in emrine verildi. Bu vapurlar Cemiyetçe gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra hasta taşınacak hale getirildi. Yalnız Edremit isimli vapur göreve başlamadan Cemiyet'ten geri alındı. Gülnihal vapuru ve Şirket-i Hayriye'nin 60, 61 ve 63 numaralı vapurları vasıtasıyla Çanakkale'den yaralı askerler taşındı³⁰. Bunların dışında Alman Salîb-i Ahmeri tarafından kullanılan Reşit Paşa vapuru da sürekli olarak İstanbul'a yaralı getirdi. Bu yaralılar genellikle Sirkeci'de vapurlardan indiriliyor, Hilâl-i Ahmer tarafından kendilerine çay ve ekmek verildikten sonra askeri hastanelere sevk ediliyordu. Hastane gemilerinde 137.495 fincan çay dağıtıldı. Yolculuk sırasında gıda maddeleri, battaniye gibi çeşitli ihtiyaçlar Hilâl-i Ahmer tarafından karşılandı³¹.

2. Nekahethânelerin Açılması

Savaşta hastalanan ya da yaralanan askerlerin iyileştikten sonra yeniden eski durumlarına gelmeleri, bir bakıma rehabilite edilmeleri düşüncesiyle kurulmuş olan nekahethânelerin önemli bir işlevi vardı. Bu nedenle Hilal-i Ahmer Cemiyeti, nekahethâneler de açmıştır.

Kafkas Cephesinde ihtiyaç üzerine Dr. Nazım Bey'in riyaseti altında 500 yataklı bir nekahethâne Erzurum'a yakın Ilıca'da açıldı. Yalnız burada kısa bir süre faaliyet gösteren nekahethâne, Rusların Erzurum'u işgal etmesiyle Erzincan'a taşındı. Erzincan'daki nekahethâne Süvari Kışlası olarak bilinen binanın onarımdan geçirilmesiyle kuruldu. Burada sırasıyla Dr. Nazım, Dr. Burhaneddin ve Dr. İsmail Hakkı Beyler baştabip olarak görev yaptı. Ordunun buradan da çekilmesiyle nekahethâne, Kemah'a daha sonra Kayseri'ye bağlı bir yer olan Zencidere'ye taşındı. Kayseri'nin, İstanbul ile cephe arasında önemli bir haberleşme ve ikmal merkezi olmasıyla hasta ve yaralı sayısında bir artış görünmeye başlandı. Bu nedenle ilk olarak 1.000 kişilik olan bu nekahethâne daha sonra 2.000 kişiye hizmet verecek hale getirildi. Ayrıca nekahethâne, askerlere hizmet etmenin yanı sıra Kafkaslardan gelen ve doğu vilayetlerinin Rus işgaline uğramasıyla birlikte bakımsız bir halde bulunan mültecilerin ve yetim çocukların yiyecek, giyecek ve barınma sorunlarını da gidermeye çalıştı³².

²⁹ KA, nr. 114/53.

³⁰ Rapor, 20-21. Hilâl-i Ahmer'in tahsis ettiği vapurlarda sadece yaralı asker taşınmıyordu. Aynı zamanda mülteciler de taşınıyordu. Mülteciler vapura bindirilmeden önce ilk önce muayene ediliyor. Eğer salgın hastalıklardan birine yakalandıysa binmesine izin verilmiyordu. Ayrıca izdihamların da oluşmamasına dikkat ediliyordu. Bkz. KA, nr. 21/53.

³¹ Çapa, Age, 85; Akgün ve Uluğtekin, Age, 229.

³² Rapor, 8; Çapa, Age, 82.

1916 yılında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne ait hastane ve nekahethâne bilgileri şöyleydi³³:

Hastanelerin İsimleri	Açılış Tarihi	Kapanış Tarihi	Yatak Sayısı	Tedavi Ettiği Yaralı Asker Sayısı
H.A.Beyoğlu Hastanesi	1 Mayıs 1915	12 Kasım 1916	1.500	6.113
H.A.Taksim Hastanesi	2 Mayıs 1915	9 Nisan 1916	500	1.568
H.A.Çağaloğlu Hastanesi	14 Mayıs 1915	2 Ekim 1915	500	1.030
H.A.Darıüşşafaka Hastanesi	2 Mayıs 1915	13 Şubat 1916	500	2.238
H. A. Galata Hastanesi	1 Mayıs 1915	12 Kasım 1915	500	1.469
H.A.Fakülte Hastanesi	1 Mayıs 1915	18 Temmuz 1916	1.700	6.219
H.A.Kadırğa Hastanesi	1 Mayıs 1915	12 Kasım 1915	796	350 (Toplam=5.550)
H.A.Erzurum, Kemah, Sivas Hastanesi	13 Mayıs 1915	Hala Faaliyettedir	500	7.700
H.A.Eskişehir Hastanesi			150	
H.A.Ulukişla Hastanesi	22 Mart 1915	18 Temmuz 1915	100	550
H.A.Bağdad Hastanesi	16 Ocak 1915	Hala Faaliyettedir	2.500	43.550
H. A.Süveyş Hastanesi	24 Aralık 1914	Hala Faaliyettedir	500	8.700
H. A.Konya Hastanesi	14 Mart 1915	13 Haziran 1915	200	532
H.A.Gelibolu, Şarköy, Tekfurdağı Hastanesi	2 Mayıs 1915	22 Kasım 1915	500	1.128
H.A.Medine Hastanesi	9 Eylül 1916	Hala Faaliyettedir	400	1.550
H. A.Musul Hastanesi	4 Nisan 1916	Hala Faaliyettedir	500	2.250
H. A.Niğde Hastanesi	12 Haziran 1915	13 Ağustos 1915	100	350
H.A.Erzurum Nekahethânesi			1.000	
H.A.Erzincan Nekahethânesi			1.000	
H.A.Bursa Nekahethânesi			1.000	
H.A.Kayseri Nekahethânesi			2.000	

Tablo I: Osmanlı Devleti'ndeki Hilâl-i Ahmer Sağlık Kurumları (1916)

³³ KA, nr. 702/1. Elimizdeki belgeye göre; Eskişehir'deki hastanenin, Erzurum, Erzincan, Bursa ve Kayseri nekahethânelerinin sadece yatak sayısı vardır. Ayrıca Eskişehir, Ankara ve Konya'da 150'şer yataklı misafirhâneler bulunuyordu.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin cephelerin açıldığı her yerde hastane ve nekahethâneler açtığını görüyoruz. Özellikle Çanakkale Cephesi'nde yaşanan şiddetli çarpışmalardan dolayı İstanbul'da birden fazla hastane açılmıştır. Sağlık kurumları açılırken geçiş yerlerin olmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca tabloda sadece tedavi edilen yaralı askerlerin sayısı verilmiştir. Dolayısıyla bu yerlerde sivillerin de tedavi edildiği düşünülürse sayının artması kaçınılmazdır.

3. Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele

I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı coğrafyasında görülen en önemli sorunlardan birisi de bulaşıcı hastalıklardır³⁴. Bu nedenle Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bulaşıcı hastalıkların giderilmesine yönelik etkin bir şekilde mücadele etmiş ve başarılı sonuçlar da almıştır.

1915 yılında ülkenin her tarafında özellikle Konya havalisi ve güzergâhında tifüs başgöstermişti. Bunun üzerine Cemiyet faaliyete girişti. İlk olarak bir heyet oluşturuldu. Bu heyet Konya ve güzergâhını gezerek yerel yetkililerin de desteğiyle gerekli önlemleri almaya çalıştı. İstasyon civarında önceden kurulmuş olan Tifüs Hastanesi, Cemiyet'e devredilerek 4 Mart 1915 tarihinde yeniden faaliyete başladı. Bu hastane her ne kadar bulaşıcı hastalıkların yayılmasına engel olmak amacıyla kurulmuşsa da başka hastalıklara da baktı ve tedavi etti. Bunun yanında sayıları 30.000'i geçen amele taburunun temizliğini sağladı ve içlerinden ihtiyacı olanlara çamaşırlar dağıttı. 3 ay süren faaliyetler sonucunda Konya ve çevresinde salgın hastalıkların önü kesildi. Böylece hastane de kapandı³⁵. Ayrıca tifüsle mücadele etmek için halka çamaşır, sabun, naftalin verildi, Cemiyet çalışanları ve hastabakıcılara da bite karşı gömlekler temin edildi³⁶. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Sivas vilayetinde görülen bulaşıcı hastalıklarla ilgilenmesi için Ahmed Sadi isiminde tıp öğrencisini buraya gönderdi. Şarkışla kazasında bulaşıcı hastalıkların görülmesi üzerine buraya hareket eden Ahmed Sadi, halkın da yardımıyla her türlü araç-gereçlerin sağlandığı 30 yataklı bir hastane kurdu³⁷.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, ülkenin dört bir tarafına gönderdiği heyetlerin yanlarında çiçek aşısı buldurmasını sağladı. Böylece ihtiyaç sahibi çocuklar aşılandı. Ayrıca Sivas ve Süveyş'teki Hilâl-i Ahmer laboratuvarlarında çiçek aşıları üretildi.

Üçüncü Ordu bölgesinde kuduz hastalığına karşı mücadele etmek için Sıhhiye Müdüriyeti ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin ortak çalışmaları sonucunda 20 yataklı bir revir oluşturuldu. Böylece kuduz vakasına yakalananların İstanbul'a sevk edilmelerinin önüne geçildi.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti heyetlerinin neredeyse tamamı frengiyle mücadele etti ve bu amaçla Tıp Fakültesi'nin İstanbul muayenehânesinde sadece frengi hastalığına hizmet eden

³⁴ Geniş bilgi için bkz. Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım, Birinci Dünya Harbi*, C. 2, (İstanbul: Nehir Yayınları, 1992), 360-391; Hikmet Özdemir, *Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005); Hikmet Özdemir, "Dünya Savaşı'nda Salgınlar ve Ölümler", *Ermeni Soykırım İddiaları, Yanlış Hesap Talat'dan ve "Teheir"den Dönünce...*, Derleyen: Mustafa Çalık, (Ankara: Cedit Neşriyat, 2006), 231-260; Mehmet Derviş Kuntman, *Bir Doktorun Harp ve Memleket Anıları*, Derleyen: Metin Özata, (Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, 2010), 126-140.

³⁵ 25 Haziran 1915 tarihinde kapanmıştır. Bkz. KA, nr. 208/65.

³⁶ *Rapor*, 36-37.

³⁷ KA, nr. 21/35.

tedavihâne açıldı. O tarihlerde yeni tedavi ilacı çok pahalı olan neo-salvarsan hastalara parasız verildi³⁸.

İzmir’de frengi, tifüs, kolera ve lekeli humma ile mücadele edildi. Halka kinin dağıtıldı. Çamaşırhaneler açılarak, halkın çamaşırları dezenfekte edildi. Halkın hamamlarda parasız yıkanmaları sağlandı, sabun dağıtıldı. Yine İzmir’de “*Fukara Tedavihânesi*”, “*Lekeli Humma Tecridhânesi*” ve “*Frengi Hastanesi*” açıldı ve hastaların tedavisi sağlandı³⁹.

Zincidere Hilâl-i Ahmer Nekahethânesi’nden merkezdeki Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’ne gönderilen 26 Şubat 1917 tarihli yazıda, salgın hastalıklardan korunmak için aşılardan en taze olanının, yeterli miktarda gönderilmesi gerektiği belirtiliyordu. İstenilen aşılardan ise şunlardı; çiçek, kolera, dizanteri, tifüs, anti dizanteri için serum, anti tifüs için serum. Bunlar Hilâl-i Ahmer depolarından ve bakteriyolojihânedan tedarik edilecekti⁴⁰.

Sonuç

I.Dünya Savaşı’nın zor şartları altında çalışan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti mensupları, gittikleri yerlerde kurmuş oldukları hastaneler, nekahethâneler, dispanserler gibi sağlık kurumları vasıtasıyla hizmet götürmeye çalışmıştır. Açılan sağlık kurumları sayesinde hasta ve yaralılar bir an evvel tedavi edildikleri gibi merkezi hükümetin bu alandaki yükünü de hafifletmiştir. Cephede veya cepheye yakın yerlerde kurmuş oldukları sağlık kurumlarıyla; özellikle verdikleri seyyar sağlık hizmetleri vasıtasıyla hem askeri hem de sivil kayıpların azalmasına katkıda bulunulduğu da bir gerçektir. Ayrıca bu seyyar hastaneler, askeri harekâtın gidişatına göre yer değiştirerek yardım faaliyetlerini sürdürmüştür.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’ne ait sağlık kurumlarının esas görevi cephedeki askerlerin sağlık sorunlarını gidermektir. Fakat savaşın getirdiği olumsuz koşullar, askerler dışındaki kesimleri de etkilemiştir. Bu doğrultuda Cemiyet, insanlar arasında ayırım yapmaksızın onların biçare durumlarına kayıtsız kalmamış ve onlara gücü nispetinde yardım elini uzatmıştır. Öyle ki evlerinden çıkamayacak durumda olan hastaların tedavileri için evlerine doktorlar gönderdiği gibi ilaçlarını alamayacak durumda olanlar için de ilaçların ücretlerini ödeyerek anlaşmalı eczanelerden tedarik etmelerini sağlamıştır.

Hem askerler hem de siviller açısından savaşın getirdiği en önemli sorunlardan birisi bulaşıcı hastalıkların kısa sürede yayılmasıydı. Sağlıklı beslenememe, kirlilik, sağlık kurumlarının yetersizliği gibi nedenler; bulaşıcı hastalıkların yayılmasını kolaylaştırmıştır. Buna rağmen Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, yapmış olduğu çalışmalarla bulaşıcı hastalıkların yayılmasının önlenmesi yönünde önemli başarılar elde etmiştir. Bu doğrultuda sağlık kurumları açmış olan Cemiyet, gerekli olan aşılardan, ilaçlardan ve çeşitli araç-gereçlerden de tedarik etmeye çalışmıştır. Ayrıca bu anlamda yapmış olduğu hizmetlerden dolayı İttifak Devletleri’nin yanı sıra düşman devlet temsilcilerinin de takdirini kazanmıştır.

³⁸ Rapor, 36-37; Zuhâl Aydın, “Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin Kuruluşu ve Çalışmaları”, *Türkler*, C. 13, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 695.

³⁹ Aydın, Agm, 695.

⁴⁰ KA, nr. 315/152; KA, nr. 315/152-1.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Kızılay Arşivi

nr. 21/53; nr. 21/35; nr. 114/53; nr. 208/65; nr. 315/152; nr. 702/1; nr. 868/1.

Resmi Yayınlar, Kitaplar ve Makaleler

AKGÜN, Seçil Karal ve Murat Uluğtekin, *Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a*, C. 1, Ankara: Beyda Basımevi, 2000.

Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918, C. 8, Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, 2008.

AYDIN, Zuhâl, "Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Çalışmaları", *Türkler*, 13, (2002), 687-698.

1335: 1919 Senesinde Münâkid Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umumîyyesi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Aid Merkez-i Umumî Raporu, İstanbul: Matbaa-î Orhaniye, 1335.

ÇAPA, Mesut, "Balkan Savaşı'nda Kızılay (Osmanlı Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 1, (1990), 89-115.

ÇAPA, Mesut, *Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1915-1925)*, Ankara: Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, 2010.

KUNTMAN, Mehmet Derviş, *Bir Doktorun Harp ve Memleket Anıları*, Derleyen: Metin Özata, Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, 2010.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası, C. 1, S. 1, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık, 1337.

ÖZDEMİR, Hikmet, *Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005.

ÖZDEMİR, Hikmet, "Dünya Savaşı'nda Salgınlar ve Ölümler", *Ermeni Soykırım İddiaları, Yanlış Hesap Talat'dan ve "Tehcir"den Dönünce...*, Derleyen Mustafa Çalık, Ankara: Cedit Neşriyat, 2006, 231-260.

SABİS, Ali İhsan, *Harp Hatıralarım, I. Dünya Harbi*. C. 2, İstanbul: Nehir Yayınları, 1992.

Son Devir Osmanlı Hastaneleri, Ed: Ömer Faruk Yılmaz, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008.

TEPEKEYA, Muzaffer ve Leyla Kaplan, "Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezinin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, (2003), 147- 202.